

utförts efter ritningar av arkitekt Harald Wadsjö, Halmstad, vilka tillkommit i samråd med församlingens kyrkoherde Knut Peters.

Bisättningshuset utgöres av en rektangulär byggnad av tuktad granit och betong. Det är väl placerat på gränsen mellan gamla och nya kyrkogården. Ingången i västra gaveln har kopparbeslagna trädörrar. Innertaket är svagt välvt. I fonden ett altarbord av huggna granitkvadrar i kallmur. Av huggen granit är även dess skiva. Golvet av grovhuggna och pikhackade granitplattor.

Väggar och tak ha försetts med figurala och dekorativa målningar på puts av konstnären Erik Abrahamsson, Göteborg. Runt väggarnas nedre hälvt och under ett sicksack-band ett målat draperi, icke främmande för kyrkliga rum under medeltiden och senare. Övre delen av väggarnas ytor utfylles av figurala målningar. På östra fondväggen över altaret: Påskmorgonen. På vardera långväggen tre scener, på södra väggen och från öster: Johannes Döparen, som pekar på Kristus; Änkans son i Nain; Stephani stening; på norra väggen och räknat från öster: Kristus och Marta vid Lazari grav; Visa och fåvitska jungfrur; Simeons lovsång.

Valvet visar följande målning såsom ornering vid yttersidorna. Från en antikt formad skål utgå två S-formigt ringlande växtslingor, som i valvets hörn förbinda rundlar med figurscener och på långsidorna rektangulära inskriftsytor med varandra. De förra framställa i öster Kristus såsom den gode herden och Kristus ridande på en vit häst (Uppenb.-boken); i väster Lammet med segerfana och en vid ett kors knäböjande kvinnlig gestalt. Vid varje scen å väggar och valv finnas till motiven hörande bibeltexter.

Erik Salvén.

Bohusläns kyrkliga konst.

Bohusläns kyrkor bruka inte taga stort utrymme i uppslagsverk och översikter av svensk konst. Detta beror endast delvis på att landskapets kyrkomonument inte kunna taga upp konkurrensen med de västgötska, skånska och gottländska för att nämna de märkligaste. Delvis sammanhänger det nog med att denna bygd inte varit föremål för forskarnas möda i så stor utsträckning.

Nu har emellertid bristen på litteratur börjat avhjälpas. Det har framför allt skett genom påbörjandet av Sveriges kyrkors framställningar av Bohusläns kyrkominnen, som inledes med V. Hisings härad och dess kyrkor. Författarna äro Johnny Roosval och Sölve Gardell.

Av Bohusläns kyrkor är det blott tretton, som kunna räkna medeltida anor. Därmed menas, att de äga en helt bevarad medeltida arkitektur. De flesta ha smalare rakslutet kor, men några äro försedda med korabsid. Till den senare gruppen höra Bokenäs, Bro (fastställt genom utgrävning), Bärfendal och Skee. Till den förra räknas Ljungs gamla, Naverstad, Resteröd, Svenneby och Öckerö. Till dessa kunna läggas ytterligare två medeltidstempel, nämligen Marstrands franciskanerkyrka (starkt förändrad på 1800-talet) och Dragsmarks premonstratenserkyrka. Medeltidstorn har bevarats vid Grinneröd, Tegneby och Torsby. Det bör också tilläggas att de flesta 1700-tals kyrkor synas ha bevarat medeltida murar. Den vanligaste förstoringen av ett litet medeltidstempel bestod i förlängningen av korpartiet, som fick tresidig avslutning. Ett trettiotal kyrkor kunna på detta sätt hänföras till tiden bortom reformationen. Träkyrkor från denna tid ha också funnits. I källorna omtalas Sigurd Jorsalfars kyrka i Kungahälla och konung Håkan Håkanssons kyrka på Öckerö.

De mest givande medeltidsminnena äro otvivelaktigt dopfontarna, 34 till antalet. Den märkligaste finnes i Arnkil och utgöres av ett fyrkantigt stenkärl med en ornamentik, som försätter den ända ned i 1000-talet. Samma form går igen i Harestad, Kareby, Norum och Resteröd. De båda cylindriska fontarna i Stenkyrka och Valla ha en liknande dekoration som återkommer på en numera försvunnen gravkista i Brostad. En annan romansk grupp erinrar något om Hegwalds fontar. Hit höra Röra och Torsby.

De flesta fontar härstamma från 1200-talet och kunna samlas i olika grupper. Den första sammanhänger med den av Thorbillus signerade fonten i Rolfstorps kyrka i Halland. Stilen ansluter sig till den gotländska Calcariusgruppen. Björlanda, Solberga, Säve och Torslanda äro de bohusländska exemplaren. Ett sidoskott av denna typ finnes representerat i Jörlanda och Ucklum. En annan grupp (från 1200-talets senare del) utmärkes av rik figurskulptur och fot i form av en knippekolonn. Den omfattar Askum, Hede och Skredsvik. Några gotländska importprodukter finns också (Hålta, Tossene och därmed besläktade Mo och Teg-

neby). En enkel kittelform utmärker ett stort antal t. ex. Backa, Brastad, Bärfendal, Hjærtum, Romelanda, Stala, Svenneby och Västerlanda. En norsk typ företrädes av funtarna i Hogdal, Lommeländ, Lur, Tjörnö och Dragsmark. Denna typ tillhör 1300-talet.

Från denna och en något tidigare tid, en verklig blomstringstid för den kyrkliga konsten, kunna träskulpturerna hänföras.

Om man vill sammanfatta kunskapen om det medeltida Bohusläns kyrkokonst får man följande utveckling, som framställes i inledningen till det nyss utkomna bandet av Sveriges kyrkor.

Den tidigast fastställda konstverksamhet i landskapet är nordisk-anglosachsisk och dateras till 1000-talets slut och 1100-talets början. Tjörn och Inlands häraden äro huvudorten. Därefter följer absidkyrkornas tid på 1100-talet. Den stora konstblomstringen inträffar efter 1250 och betecknar en övergångsstil, som mot 1300 mognar till ungotik (Dragsmark och Marstrand). Stilen är norsk. Under 1400-talet slutligen tillkommo en del träskulptur särskilt altarskåp och krucifix.

År 1658 blev Bohuslän svenskt. Under detta århundrade hade en del kyrkor nybyggts såsom Bro, Hjærtum, Kareby, Ljungs gamla, Morlanda, Ytterby gamla, Mo och Kungälv, de båda sistnämnda av trä. Från en något senare tid och från 1700-talet härstamma ett stort antal stenkyrkor. De ha allesammans tresidigt kor och i regel valmat yttertak. Kor och långhus sakna gränsmarkering. Trätunnvalvet dekorerades i regel av målade bibliska scener, som ge rikedom och värme åt interiören. De gå väl samman med de figurrika altarpussatserna, som också härstamma från denna tid. Som exempel kan nämnas Säve kyrka med målningar av Christian von Schönfeldt (1709), som blev västkustens mest anlitade kyrkodekoratör. Han började sin konstnärshana i Göteborg, och flyttade senare till Uddevalla, sedan han övergivit lindansaryrket. Bland hans övriga arbeten kan nämnas Brastad, Bro, Svarteborg, Naverstad samt en altartavla i förstnämnda kyrka. Som förebilder till Sävemålningarna ha tjänat kopparstick i Lüneburgsbibeln 1672. En annan mästare, som också varit verksam i Säve, var Johan Ross i Göteborg. Kareby kyrkas takmålning har utförts av Lars Holm. I Öckerö kyrka har en annan Göteborgsmålare, Johan Liljedahl, varit verksam något senare. Helvetets fägor har han skildrat med våldsam intensitet. Uddevallamålaren J. H. Dieden har målat tak, predikstol, läktare och stolar i Bokenäs gamla märkliga medeltidskyrka. Från 1600-talet härstammar Kungälv's stadskyrkas

takdekoration av Erik Grijs. Ett 30-tal sådana kyrkor ha bevarats t. ex. Björlanda, Foss, Håby, Hålda, Jörlanda, Romelanda, Solberga, Spekeröd, Svarteborg, Säve, Torslanda, Västerlanda och Ökerö.

Största antalet kyrkor tillkom dock på 1800-talet, huvudsakligen 1840—1860-talen. Man kan i denna livliga byggnadsverksamhet se en direkt följd av den schartauanska väckelsen, som krävde större utrymme för menigheten. Denna tids kyrkor äro stora byggnader med absid i öster, som vanligen tjänar som sakristia. Ett torn i väster är försett med en låg lanternin. Fönstren äro stora, och taket är tunnvalft. Interiören är ljus och nykter. Den klara logiken i Schartaus predikokonst har fått ett klart arkitektoniskt uttryck. Bland de talrika kyrkorna av detta slag kan nämnas Bottna, Forshälla, Harestad, Kville, Lue, Myckleby, Näsinge, Strömstad, Tjärnö och Torsby. En mera gustaviansk utformning har Uddevalla kyrka, byggd 1811, samt Västerlanda. En grupp för sig utmärkes av ett tresidigt kor, som övertagits från ovannämnda 1700-talskyrkor. Sådana äro Herrestad, Hogdal, Högås, Kloredal, Krokstad, Lyse gamla, Långelanda, Norum, Röra, Sanne, Skredsvik, Tanum, Tossene, Ucklum och Valla.

Något senare kommer stilimitationernas tid. Början sker med romansk stil, som spåras i bl. a. Lane-Ryr, Stala, Torp, Ytterby nya och Ödsmål (1865—1866). Stilutvecklingen kan lättast studeras på tornmurarnas former. Efter de rent klassicistiska stildragen i Uddevalla och Tanum finner man en mera utpräglad Karl Johans stil med fyrkantiga lanterniner prydda med låga huvar t. ex. Lycke (1827), Långelanda, Myckleby, Stenkyrka och Valla. Efter 1840-talet blir lanterninens krön spetsigt, t. ex. Krokstad, Lur, Sanne, Tjärnö, Torp, Tossene, Ucklum, Ytterby och Ödsmål. Fram emot 1870-talet uppträda andra former, och lanterninerna försvinna.

En ny byggnadsperiod, utan sammanhang med den föregående, bryter in i början av 1900-talet med nygotiken. Materialet är tegel. Som exempel kan nämnas Kungshamn (1904), Ljung, Romelanda och Smögen. Flertalet nya kyrkor äro uppförda av den inhemska graniten, som ger sin stränga karaktär åt landskapet. Formerna hämtas i början från tegelgotiken, men en senare modern och lokalt betonad stil bryter småningom fram. Brastad från 1870-talet utgör en föregångare. Från senare tid ha flera arkitekter varit verksamma, t. ex. Adrian Pettersson (Fjällbacka, Grebbestad, Lyse-

kil, Svenneby), Sigfrid Ericson (Lyse nya) och G. Ljungman (Lommeländ). Interiörerna ha i allmänhet samma karaktär som de schartauanska 1800-tals kyrkorna. Till dessa nya kyrkor komma ett stort antal kapellbyggnader, oftast av trä, som uppförts i de nybildade kustsamhällena. Bland arkitekter till dessa nya kapellbyggnader må särskilt nämnas Sigfrid Ericson (Hunnebostrand, Hönö) och K. Nordenskjöld (Djurhult, Krokstrand).

*

Det nu utkomna bandet av Sveriges kyrkor skildrar de sex kyrkorna i V. Hisings härad, nämligen Säve, Björlanda, Torslanda, Kärra, Backa, Öckerö och Hönö.

Av dessa kunna vi utvälja Björlanda som exempel på framställningens art. Den äldsta kyrkan var en enskeppig stenkyrka utan torn med rektangulärt långhus, smalare kor och troligen absid. Murarna i väster kvarstå ännu från denna kyrka. Rester av en medeltida målning framställande ryttare inkomponerade i cirklar ha framtagits på norra väggen. De dateras till 1200-talet liksom dopfonten av Thorbillus, som antages varit kyrkans arkitekt och byggmästare. Från medeltidens slut härstammar ett altarskåp, vars corpus framställer yttersta domen. En stor omdaning genomgick kyrkan under 1600-talets senare del. Då tillkommo altaruppsats, predikstol, läktare och en del prydnader. År 1734 revs det medeltida koret, och det nuvarande uppmurades i stället. Ett trätunnvalv uppfördes och dekorerades av Lars Holm. I senare tid (1914) tillbyggdes sakristia och vapenhus av sten, och 1936 genomgick kyrkan en grundlig restaurering och konservering. Denna historiska utveckling är rätt typisk för Bohuslänskyrkorna och upprepas i stort sett i Torslanda och delvis Öckerö kyrkor.

Det område, som hittills behandlats av Bohuslän, är inte ens 1/10 av hela landskapet. Under bearbetning och delvis utgivning befinna sig Inlands härader mellan Kungälv och Uddevalla. Det blir en stor generalmönstring av bygdens många kyrkor, deras inventarier och historia. När det stora verket en gång når sin avslutning blir det en oskattbar källa till kunskap och uppbyggelse. För ett litet land som vårt är det en stor prestation, och företagets ekonomi är också långt från lysande. Den behöver allt stöd den kan få, från enskilda och från socknarna.

Bengt Cnattingius.